

COVID-19'un Hemşirelik Öğrencilerinin Sağlık Kaygısı Düzeyleri Üzerine Etkisi

The Effect of COVID-19 on Health Anxiety Levels of Nursing Students

Canan BİRİMOĞLU OKUYAN^{1,2} , Fatma KARASU³ , Filiz POLAT⁴

¹ Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sakarya, Türkiye

² Western Ontario Üniversitesi, Ontario, KANADA

³ Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Y.Ş. Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kilis, TÜRKİYE

⁴ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Osmaniye, TÜRKİYE

Geliş Tarihi: 30.05.2020, Kabul Tarihi: 21.07.2020

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, COVID-19'un hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygısı düzeyleri üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Metot: Tanımlayıcı tipteki araştırmanın verileri dijital ortamdan elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini bir üniversitenin hemşirelik bölümü öğrencileri oluşturmuş, örneklem seçimine gidilmeyerek Mayıs 2020 tarihinde toplam 305 öğrenci ile yürütülmüştür. Veri toplama formu olarak sosyo-demografik özellikler, COVID-19 salgınından etkilenme durumlarını içeren sorular ve "Sağlık Kaygısı Düzeyi Envanteri" ile toplanmıştır.

Bulgular: Öğrencilerin %67.9'u eğlence ve sosyal hayatından uzaklaşmanın kendilerini en çok etkileyen durum olduğunu söylemiş ve %66.6'sının salgın sürecinde en fazla psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin salgın nedeniyle evde kalmaktan etkilenme, sıkıntılı, üzgün, bunalmış, sinirli, gergin-kızgın-öfkeli, virüs bulaşma korkusu, ölüm korkusu, gelecek konusunda endişeli-kaygılı durumları ile sağlık anksiyetesi puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli fark saptanmıştır ($p < 0.05$).

Sonuç: Hemşirelik öğrencilerinin salgın sürecindeki sağlık kaygı düzeylerinin yüksek olduğu, öğrencilerin salgın nedeniyle evde kalmaktan olumsuz etkilendikleri, kendilerini bunalmış ve gergin hissettikleri, virüs bulaşma ve ölüm korkusu yaşadıkları bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, hemşirelik öğrencileri, sağlık kaygısı

ABSTRACT

Objective: This study conducted to determine the impact of fear of exposure to COVID-19 on nursing students' health anxiety levels.

Material and Method: Data of this descriptive study was obtained survey by utilizing digital media. The universe of the research was composed of the students of the nursing department of a university. It was conducted with a total of 305 students who volunteered to participate in the study without going to the sample selection in May 2020. As the data collection form, socio-demographic characteristics collected with questions, including the effects of the COVID-19 epidemic and "Health Anxiety Level Inventory." SPSS 24.0 statistics package program was used for the analysis of the obtained data. Descriptive statistics and t and ANOVA tests were used in independent groups. The ethics committee permission was obtained to conduct the research.

Results: 67.9% of the students stated that getting away from entertainment and social life was the most affecting situation and 66.6% of them were determined to need psychological support the most during the epidemic process. A statistically significant difference was found between the students' health anxiety mean scores and their being distressed, sad, overwhelmed, angry, nervous-angry-angry, fear of virus infection, fear of death, anxious-anxious about the future affected because of staying home due to the epidemic ($p < 0.05$).

Conclusion It was found that nursing students had high levels of health anxiety in the epidemic process. Students were negatively affected by staying at home due to the epidemic. They felt overwhelmed and nervous, and they had a fear of infection and death.

Key Words: COVID-19, nursing students, health anxiety

GİRİŞ

Tüm dünyayı etkisi altına alan Koronavirüs (COVID-19), insanlarda akut solunum yolu sendromu ile kendini gösteren ve pandemiye dönüşen bir virüsdür (Atay, 2020; Zhou ve ark., 2020). Salgının sürekli yayılması, üniversite öğrencilerinin ruh sağlığını etkilemenin yanında bu gibi pandemiler insanlara ölüm gerçeğini hatırlatabilir ve psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir.

Salgından korunmak amacıyla sürekli evde kalma durumu ve sosyal ilişkilerin azalması bireylerde depresyon, korku (özellikle ölüm korkusu), yeterli ve verimli sağlık hizmeti alamama endişesi, uyku problemi, anksiyete gibi psikolojik sorunlara neden olabilir (Torales ve ark., 2020). COVID-19 pandemisi sürecinde 253 kişi üzerinde yapılan bir çalışmaya göre bireylerde %7 oranında stres belirtileri olduğu belirlenmiştir (Liu ve ark., 2020). Kaygı düzeyinin yüksek olmasının hastalığın daha olumsuz algılanmasına neden olduğu belirlenmiştir (Çirakoğlu, 2011). Bunlardan en önemlisi sağlık kaygısı olup artması ya da azalması ciddi problemlere yol açabilmektedir. Pandemi sürecinde yüksek sağlık kaygısına sahip olan öğrenciler, ciddi bir hastalığa yakalanmış olduğunu düşünmesi ya da virüse yakalanma korkusu taşıması nedeniyle sık sık doktora ve hastanelere başvurarak sağlık sisteminde yoğunluğa neden olabilir. Ayrıca anksiyetesi yüksek olan diğer kişiler, hastanelerin bulaştırıcılık oranının yüksek olduğu yönündeki endişelerinden dolayı tıbbi yardım alma konusunda isteksiz olabilirler (Taylor, 2019). Buna karşılık, sağlık kaygısı düşük olan bireyler, pandemiye kontrol altına almaya ilişkin uyarılara uymayabilir ve koruyucu önlemlere dikkat etmeyerek oldukça rahat bir şekilde davranabilir (Asmundson ve Taylor, 2020). İstenilen form olan hafif düzeydeki sağlık kaygısı, bireyin kendi sağlığını koruması, sağlığını koruyucu davranışlar sergilemesi ve tedbir alması için uygun sağlık hizmetini aramasına ya da sağlığı açısından tehlikeli durumlardan kaçınmasına yardımcı olan formdur (Aydemir ve ark., 2013; Şimşekoğlu ve Mayda, 2016).

Bu salgın sürecinde psikolojik sağlık sorunlarında artış yaşanması istenmemektedir ancak bu olası bir durumdur. COVID-19'un patofizyolojisi, klinik sonuçları ve tedavisini araştırmak için yoğun çalışmalar yapılırken, bu pandeminin geleceğin meslek adayı ve sağlıkta merkezi rolde olan hemşireler üzerindeki psikolojik etkileri göz ardı edilemez ve bu araştırma için önemli bir boşluktur.

Bu nedenle, bu çalışmanın özellikle geleceğin hemşire adayı olan hemşirelik öğrencileri üzerinde incelemenin önemli olduğunu ve gelecekte olası salgınlara karşı öğrencilere çözüm önerileri açısından kaynak olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu salgın sürecinde, öğrencilerin ruh sağlığını değerlendiren bir araştırmanın olmaması da çalışmanın bir diğer özgün yönüdür. Bu sonuçlardan hareketle araştırma, COVID-19'un hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygısı düzeyleri üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma soruları

1. Hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygı düzeyleri nasıldır?
2. Öğrencilerin COVID-19'dan etkilenme durumlarının sağlık kaygı düzeyleri üzerine etkisi var mıdır?

MATERYAL ve METOT

Araştırmanın Tipi

Araştırma tanımlayıcı tipte tasarlanmıştır.

Tasarımı

Dünyada ve Türkiye'de devam etmekte olan COVID-19 salgını nedeniyle sosyal izolasyon ve sosyal uzaklaşma enfeksiyonun yayılımını önlemek için yasal gereklilikler olarak uygulanmaktadır. Bu koşullar altında, veriler yalnızca dijital araçlar kullanılarak internet üzerinden toplanabileceği için araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından elektronik anket aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada kartopu yöntemi kullanılmış olup oluşturulan elektronik anket öğrencilere gönderilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini bir üniversitenin hemşirelik bölümünde öğrenim gören 357 öğrenci oluşturmuştur. Evrenin tamamına ulaşılması planlandığından örneklem seçimine gidilmemiş olup araştırmaya katılmaya gönüllü olan toplam 305 öğrenci ile araştırma tamamlanmıştır.

Dahil edilme kriterleri

- 18 yaş ve üzeri olan,
- Sosyal ağları kullanabilen,
- Çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğrenciler araştırmaya dahil edilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi ve Formu

Veri toplama formu olarak öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve salgın hakkındaki bilgileri; bu süreçte hangi desteğe ihtiyaç duydukları, salgına ilişkin düşünceleri ve salgın nedeniyle evde kalmaktan etkilenme durumlarının sorgulandığı toplam 15 sorudan oluşan web tabanlı bir anket (Li

ve ark., 2020; Mahase, 2020; Wu ve ark.,2020; Zhou ve ark., 2020) ve "Sağlık Kaygısı Düzeyi Envanteri" kullanıldı. Veri toplama işlemi 14-21.05.2020 tarihleri arasında yapılmıştır.

Sağlık Anksiyetesi Envanteri (SAE): Salkovskis ve ark. (2002), tarafından sağlık anksiyetesini değerlendirmek için geliştirilen ölçek, Aydemir ve ark. (2013), tarafından Türkçe geçerlik güvenilirliği yapılmıştır. 18 maddeden oluşan ölçek iki faktörden oluşmaktadır. Ölçekten 0-54 arasında puan alınmaktadır. Yüksek puanlar, yüksek düzeyde sağlık anksiyetesini göstermektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,91 olarak belirlenmiş olup bu çalışma için Cronbach alfa katsayısı 0.873 olarak hesaplanmıştır.

İstatistik Analiz

Araştırmada elde edilen bulguların analizi için SPSS 24.0 (Statistical Package of Social Sciences for Windows) istatistik paket programı kullanılmıştır.

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar olan yüzde, standart sapma, frekans, ortalama minimum-maksimum değerler ve normal dağılımın incelenmesi için Skewness ve Kurtosis (± 1) dağılım testi kullanılmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. İstatistiksel hesaplamaları için bağımsız gruplarda t testi ve ANOVA testleri kullanılmıştır.

Araştırmada Etik Yön

Araştırmanın yapılabilmesi için etik kurul izni (2020/11), kurum izni ve Sağlık Bakanlığı onayı alınmıştır. Katılımcılara gönderilen anketin başında çalışmanın amacı ve içeriği ile çalışmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğuna dair bilgiler yer almıştır. Ankette katılımcıların kimlik bilgileri kaydedilmemiştir.

Bu çalışma, Helsinki Deklerasyonu Prensipleri'ne uygun bir biçimde yapılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma Türkiye'de yaşayan 18 yaş ve üzeri olan, sosyal ağları kullanan, araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilerle sınırlıdır. Ayrıca salgın nedeniyle yapılan elektronik anket çalışmalarının yoğunluğu nedeniyle katılım sayısı sınırlı kalmıştır. Araştırmamızla ilgili diğer sınırlılıklar ise; araştırmanın bulguları, kullanılan anket ve ölçek formuna (Sağlık Kaygısı Envanteri) verilen cevaplardan elde edilen veriler ve çalışmanın belirli bir zaman aralığında yapılmış olmasıdır.

BULGULAR

Öğrencilerin yaş ortalaması 21.13 ± 3.01 (min:18; max: 33), %65.3'ü erkek, %34.7'si kadın, %23.9'unun aile geliri giderden az, %61.1'inin aile geliri gidere eşit, %10.1'inin aile geliri giderden fazla olduğu belirlendi.

Öğrencilerin salgın nedeniyle evde kalmaktan etkilenme, sıkıntılı, üzgün, bunalmış, sinirli, gergin-kızgın-öfkeli, virüs bulaşma korkusu, ölüm korkusu, gelecek konusunda endişeli-kaygılı ve her zamanki gibi hissetme durumları ile sağlık anksiyetesi puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli fark saptanmıştır (Tablo 2) ($p < 0.05$).

Tablo 1: Öğrencilerin COVID-19 salgınına ilişkin düşüncelerinin dağılımı (n=305)

		n	%
COVID-19 salgını nedeniyle evde kalma sürecinde size en iyi gelen hangisi oldu?*	Ailem ile zaman geçirmek	177	58.0
	Kendime zaman ayırmak	156	51.1
	Temizlik yapmak	105	34.4
	Düzenli uyumak	64	21.0
	Düzenli beslenmek	79	25.9
	Spor yapmak	43	14.1
	Telefonla konuşmak	63	20.7
	İbadet ve dua etmek	139	45.6
	Sosyal medyaya daha çok zaman ayırmak	129	42.3
COVID-19 salgını nedeniyle hayatınıza dair sizi en çok etkileyen durum?*	Hiç etkilenmedim	15	4.9
	Aile, akraba, iş arkadaşları ve komşularıyla görüşmelerim azaldı	177	58.0
	Eğlence ve sosyal hayatımdan uzaklaştım	207	67.9
	Ailemden uzaklaşmak zorunda kaldım	45	14.8
	Yaşadığım yeri değiştirmek zorunda kaldım	44	14.4
	Yalnız kaldım	46	15.1
	Okulumdan uzaklaştım	172	56.4
COVID-19 salgını hakkındaki bilgileri nerden alıyorsunuz?*	Televizyon ve internetten takip ediyorum	136	44.6
	Bakanlık ve resmi kuruluşlardan	162	53.1
	Sosyal medyadan	164	53.8
	Bilimsel araştırmalardan	67	22.0
	Arkadaş ve tanıdıklardan	40	13.1
Bu süreçte hangi desteğe ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsunuz?*	Psikolojik destek	203	66.6
	Maddi destek	87	28.5
	Sağlık desteği	54	17.7
	Alışveriş desteği	49	16.1
	Hiçbir desteğe ihtiyacım yok	55	18.0
COVID-19 ile ilgili aldığınız tedbirler nelerdir?*	Maske, eldiven gibi kişisel koruyucu ekipmanları kullanma	201	65.9
	Evde kalma	152	49.8
	Sosyal mesafeyi koruma	280	91.8
	Hijyen kurallarına dikkat etme	175	57.4

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin COVID-19 salgınından etkilenme durumlarına göre Sağlık kaygısı Puan Ortalamaları dağılımı (n=305).

COVID-19 SALGIN NEDENİYLE;		n (%)	$\bar{X} \pm SS$	Önemlilik
Evde kalmaktan etkilenme durumu*	Olumlu	31 (10.2)	17.38±7.74	F=12.349 p=0.001
	Olumsuz	205 (67.2)	18.80±8.07	
	Etkilenmeme	69 (22.6)	13.52±6.03	
Sıkıntılı hissetme durumu**	Evet	234 (76.7)	18.38±8.01	t=3.794
	Hayır	71 (23.3)	14.40±6.73	p=0.001
Üzgün (mutsuz) hissetme durumu**	Evet	196 (64.3)	18.92±8.50	t=4.474
	Hayır	109 (35.7)	14.82±5.88	p=0.001
Bunalmış hissetme durumu**	Evet	255 (83.6)	18.48±7.86	t=5.330
	Hayır	50 (16.4)	12.24±5.85	p=0.001
Sinirli hissetme durumu**	Evet	181 (59.3)	18.97±8.52	t=4.132
	Hayır	124 (40.7)	15.25±6.32	p=0.001
Gergin, Kızgın, Öfkeli hissetme durumu**	Evet	186 (61.0)	19.00±8.35	t=4.368
	Hayır	119 (39.0)	15.05±6.50	p=0.001
Virüs Bulaşma Korkusu hissetme durumu**	Evet	197 (64.6)	19.63±8.15	t=6.983
	Hayır	108 (35.4)	13.49±5.59	p=0.001
Ölüm Korkusu hissetme durumu**	Evet	83 (27.2)	22.73±9.03	t=7.783
	Hayır	222 (72.8)	15.49±6.44	p=0.001
Gelecek konusunda Endişeli-Kaygılı hissetme durumu**	Evet	245 (80.3)	18.79±7.95	t=6.296
	Hayır	60 (19.7)	12.03±4.86	p=0.001
Her zamanki gibi hissetme durumu**	Evet	95 (31.1)	14.44±6.61	t=-4.633
	Hayır	210 (68.9)	18.82±8.08	p=0.001
Toplam		305 (100.0)	17.46±7.91	

* ANOVA test, **Bağımsız gruplarda t testi, p < 0.05

TARTIŞMA

Geleceğin sağlık çalışanları olan hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygılarını belirlemek ve buna yönelik çözüm önerileri sunmak, gelecekte öğrencilerin karşılaşacağı olası bir pandemi sürecinde sağlıklı bir iş gücünün sürdürülmesi ve hasta bakım kalitesi için hayati bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda hemşirelik öğrencilerinin salgına yönelik kaygı ve tutumlarının belirlenmesi önemlidir. Bu düşünceden hareketle araştırma, COVID-19'un hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygısı düzeyleri üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapıldı.

Hemşire ya da hemşirelik öğrencileri her ne kadar benzer profesyonel bilgiye sahip olsa da enfeksiyon riskinin merkezinde olan en savunmasız gruplardır. Bu salgına karşı ciddi çalışma ortamı, sınırlı özgürlük, ağır sorumluluk, herhangi bir zamanda ölüm riski sağlık personeli için en ciddi olumsuz faktörlerdendir. Bu nedenle hemşireler fiziksel, zihinsel ve çevresel uyarılarla karşı karşıyadır ve bunun sonucunda sağlık kaygısı yaşayabilmektedirler (Chai, 2003).

Bu çalışma COVID-19 salgını sırasında sağlık kaygısı oranları hakkında yeni bilgiler vermektedir. Sağlık kaygısı, bireyin bir hastalığa yakalanacağı korkusu taşımasıdır (Şimşekoğlu ve Mayda, 2016). Hemşireler özellikle salgın süreçlerinde ağır iş yükü ve uykusuzluk gibi koşullarda çalışan kaygı düzeyi yüksek çalışan grubudur (Lai et al., 2020) ve bu faktörler de geleceğin meslek adayı öğrencilerini hemşirelik mesleğine karşı olumsuz etkilebilmektedir. Özellikle salgın sürecinde, hemşirelerin COVID-19 pozitif hastalarla yakından ilgilenme durumunda olması bu sürecin hemşirelik öğrencilerinin kendi sağlıklarının yanında mesleki endişe ve kaygılarını da beraberinde olumsuz etkileyeceğini düşündürmektedir. Araştırma sonucuna göre, öğrencilerin salgın nedeniyle evde kalmaktan etkilenme, sıkıntılı, üzgün, bunalmış, sinirli, gergin-kızgın-öfkeli, virüs bulaşma korkusu, ölüm korkusu, gelecek konusunda endişeli-kaygılı ve her zamanki gibi normal hissetme durumları ile sağlık anksiyetesi puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli fark saptanmıştır Newby ve ark., 2020 Avustralya'daki COVID-19 salgın sürecinde yaptığı araştırmaya göre, araştırmaya katılanların %11'inin sağlık kaygısı yaşadığı belirlenmiştir (Newby ve ark., 2020).

Yapılan bir diğer araştırmaya göre COVID-19 salgını nedeniyle öğrencilerin yaklaşık %24.9'unun endişe yaşadığı belirlenmiştir (Huang ve ark., 2020). Eğer sağlık kaygısı devam ederse aşırı ve gereksiz sağlık hizmeti kullanımı gibi durumlar artabileceğinden dolayı dijital müdahalelerle sağlık kaygısının proaktif tedavisi gerekebilir (Hedman ve ark., 2016). Ayrıca salgın sürecinde hemşirelik bölümü öğrencilerinin hemşirelerden daha az psikolojik stres yaşadığı bunun hemşire olarak çalışma ve hastane ortamından kaynaklı olduğu belirlenmiştir (Huang ve ark., 2020). Kaygı ve stres benzer özellikler gösteren, bireyin endişe ve huzursuzluk yaşamasına (Carpenito-Moyet, 2012) neden olan bir duygudur. Bu salgın sürecindeki yaşanan endişe, kaygı, korku gibi olumsuz duygular öğrencilerin meslekte uzaklaşmasına neden olabilir ve meslekte birçok istenmedik durumlarla karşılaşmamıza zemin hazırlayabilir (Klein ve ark., 2014). Bu nedenle öğrencilere bu süreçte yüksek kalitede ve kriz odaklı psikolojik hizmetler sağlamak için devlet ve okulların bu sorunu çözmek için iş birliği yapmalarının önemli olduğu düşünülmektedir (Khodabakhshi-Koolae, 2020).

Sonuç olarak: Hemşirelik öğrencilerinin salgın sürecindeki COVID-19 ve karantinanın potansiyel etkileri hakkındaki endişeleri dile getirilmiş olup hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygı düzeylerinin yüksek olduğu, öğrencilerin salgın nedeniyle evde kalmaktan olumsuz etkilendikleri, kendilerini bunalmış ve gergin hissettikleri, virüs bulaşma ve ölüm korkusu yaşadıkları gibi durumlardan dolayı sağlık kaygılarının arttığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda, salgın gibi süreçlere yönelik öz-yönetim davranışları eğitim döneminde şekilleneceğinden dolayı öğrencilerin korku ve endişelerinin belirlenip psikolojik danışmanlık birimlerinin oluşturulması önerilir. Ayrıca öğrencilerin sağlık kaygı düzeylerinin yüksek olabileceği göz önünde bulundurulması ve buna yönelik kaygılarının azaltılması, gelecek hemşirelik mesleğine yönelik düşünceleri için özgüvenlerinin artırılmasına yararlı olabilir. Bu konuda salgın sürecine yönelik etkili baş etme yöntemi ilkelerinin temel hemşirelik ders müfredatlarında yer verilmesi normal süreçte olduğu gibi salgın süreçlerinde de bakım kalitesi ve verimliliğinin düşmeden devam etmesini sağlayabilir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Araştırmanın yapılması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür

Araştırmamıza katılan hemşirelik öğrencilerine teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Asmundson GJG, Taylor S. How health anxiety influences responses to viral outbreaks like COVID-19: What all decision-makers, health authorities, and health care professionals need to know. *J Anxiety Disord.* 2020;71:102211. doi:10.1016/j.janxdis.2020.102211
- Atay L. COVID-19 salgını ve turizme etkileri. *Seyahat Otel İşlet Derg.* 2020;17(1):168-172.
- Aydemir Ö, Kırpınar İ, Satı T, Uykur B, Cengiz C. Sağlık anksiyetesi ölçeği'nin türkçe için güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi.* 2013;50:325-331.
- Carpenito-Moyet LJ. *Hemşirelik Tanıları El Kitabı.* (Erdemir F. Ed.) (1. Basım). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2012.
- Chai J. Countermeasures to reduce psychological stress of nurses in SARS ward. *J Peking Univ (Health Sciences),* 2003;S1:156.
- Çırakoğlu OC. Domuz Gribi (H1N1) salgınıyla ilişkili algıların, kaygı ve kaçınma düzeyi değişkenleri bağlamında incelenmesi. *Türk Psikol Derg* 2011;26(67): 9-64.
- Hedman E, Axelsson E, Andersson E, Lekander M, Ljótsson B. Exposure-based cognitive-behavioural therapy via the internet and as bibliotherapy for somatic symptom disorder and illness anxiety disorder: randomised controlled trial. *Br J Psychiatry* 2016;209(5):407-413.
- Huang L, Xu F, Liu H. Emotional responses and coping strategies of nurses and nursing college students during COVID-19 outbreak. *MedRxiv the Preprint Server for Health Sciences* 2020. Doi: 10.1101/2020.03.05.20031898
- Jimenez C, Navia-Osorio PM, Diaz CV. Stress and health in novice and experienced nursing students. *J Advanced Nurs.* 2010;66(2):442-455.
- Khodabakhshi-koolae A. Living in home quarantine: analyzing psychological experiences of college students during Covid-19 pandemic. *J Mil Med.* 2020;22(2):130-138.

- Klein GJ, Krouse M, Lowe K. Using healing touch to help juniornursing students with their anxiety. 25th International Nursing Research Congress, 2014. <http://www.nursinglibrary.org/vhl/handle/10755/335129>
- Lai J, Ma S, Wang Y, Cai Z, Hu J, Wei N et al. Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Netw Open.* 2020;3(3):e203976.
- Li Q, Guan X, Wu P, Wang X, Zhou L, Tong Y. Early transmission dynamics in Wuhan, China, of novel coronavirus infected pneumonia. *N Engl J Med.* 2020;382:1199.
- Liu N, Zhang F, Wei C, Jia Y, Shang Z, Sun L, et al. Prevalence and predictors of PTSS during COVID-19 outbreak in China hardest-hit areas: Gender differences matter. *Psychiatry Res.* 2020;287:112921.
- Mahase E. China coronavirus: What do we know so far? *BMJ.* 2020;368:m308. doi: 10.1136/bmj.m308
- Newby J, O'Moore K, Tang S, Christensen H, Faasse K. Acute mental health responses during the 5 COVID-19 pandemic in Australia. *MedRxiv the Preprint Server for Health Sciences* 2020. doi: 10.1101/2020.05.03.20089961
- Salkovskis PM, Rimes KA, Warwick HM, Clark DM. The Health Anxiety Inventory: development and validation of scales for the measurement of health anxiety and hypochondriasis. *Psycholog Med.* 2002;32(5):843-53. doi: 10.1017/s0033291702005822
- Şimşekoğlu N, Mayda AS. Bir üniversite hastanesinde görevli hemşirelerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve sağlık kaygısı düzeyleri. *Düzce Üniv Sağ Bil Enst Derg.* 2016;6(1):19-29.
- Taylor S. *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease.* Cambridge Scholars Publishing. 2019. <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/65716>
- Torales J, O'Higgins M, Castaldelli-Maia JM, Ventriglio A. The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *Int J Social Psychiatry.* 2020. doi:10.1177/002076402091521219
- Üstün Ç, Özçiftçi S. COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Klin Tıp Bil Derg.* 2020;25(Ek Sayı):1142-153.

Wu JT, Leung K, Leung GM. Nowcasting and forecasting the potential domestic and international spread of the 2019-nCoV outbreak originating in Wuhan, China: A modelling study. *Lancet*. 2020;395:689-697.

Zhou P, Yang XL, Wang XG, Hu B, Zhang L, Zhang W, et al. A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. *Nature*. 2020;579:270-273.